

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЗНАВЧАЛЬНУ ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Статтю присвячено проблемі підготовки майбутніх учителів музики до позанавчальної просвітницької діяльності, розглянуто форми позанавчальної роботи.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів, позанавчальна діяльність, просвітницька діяльність.

Статья посвящена проблеме подготовки будущих учителей музыки к внеурочной просветительской деятельности, рассмотрены формы внеурочной работы.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей, внеурочная деятельность, просветительская деятельность.

The article is dedicated by problem of preparation coming music teachers to extracurricular educational work, there was considered forms of outside regular hours of work.

Key words: preperation coming teachers, off-hour activity, educational work.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в усіх сферах сучасного суспільного устрою України – економіці, культурі, політиці, науці, освіті – потребують радикального переосмислення вимог щодо професійної підготовки майбутніх спеціалістів будь-якої галузі і, в першу чергу, системи освіти. Адже педагог є тією особою, на професійну діяльність якої покладено відповідальність за інтелектуальну й морально-естетичну, тобто базисну, підготовку підростаючого покоління. Таким чином, від нього залежить прогрес суспільства, країни.

Нині ми є свідками стрімкого звуження музично-естетичних уявлень і смаків молоді, де починає панувати нав'язувана засобами масової інформації примітивна поп-музика. За таких обставин великого значення набуває просвітницька робота вчителя музики, спрямована на розширення музичного кругозору молодого покоління, ознайомлення учнів з усім стильовим і жанровим розмаїттям сучасного і класичного музичного мистецтва.

Однак сучасні реалії невтішні: відходить до небуття традиція позакласної, позанавчальної роботи, яка так потрібна вчителю музики для вирішення просвітницьких завдань у процесі проведення му-

зичних вечорів, конкурсів, лекцій-концертів, музично-театральних вистав.

Аналіз сучасних досліджень на музично-педагогічну тематику свідчить про стійкий інтерес науковців до проблеми підготовки вчителя музики. Багато дослідників визнають музичну освіту одним із потужних факторів гуманізації суспільства, проте бракує робіт, присвячених підготовці вчителя музики до реалізації різноманітних видів і форм позанавчальної просвітницької діяльності в сучасних умовах, зокрема, не знайшли вичерпного віддзеркалення особливості підготовки вчителя до використання широких можливостей роботи новітньої мультимедійної техніки тощо.

Таким чином, з одного боку, суспільство потребує кваліфікованих спеціалістів, здатних на високому рівні здійснювати позанавчальну просвітницьку діяльність у загальноосвітній школі, з іншого боку, в системі підготовки майбутніх учителів ця проблема не є об'єктом спеціального вивчення.

Зважаючи на це, вагомого значення набуває підготовка кваліфікованих спеціалістів, покликаних здійснювати позанавчальну просвітницьку роботу, поширювати високохудожні зразки мистецтва, активно впливати на формування музично-естетичного досвіду учнівської молоді.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх учителів приділяється належна увага (О. Абдуліна, Ю. Бабанський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, В. Моляко, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сластьонін).

Питання фахової підготовки майбутніх учителів музики вивчали О. Апраксина, Л. Арчажнікова, М. Карауловський, З. Квасниця, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.

Чималий доробок напрацьовано у сфері підготовки вчителів до різних видів і напрямів позкласної, позанавчальної діяльності. Разом із тим, серед авторів немає згоди щодо визначення сутності та структури такої діяльності. У своїх роботах учені використовують навіть різні терміни, зокрема, такі: музично-пропагандистська діяльність (І. Полякова, О. Халікова, Е. Скуратова), культурно-просвітницька робота (С. Громов, М. Серьогін), музично-просвітницька діяльність (В. Андреев, М. Зеленецький, В. Петрушин), художньо-естетична освіта (Л. Масол, Л. Рапацька, О. Щолокова), музично-виховна робота (А. Болгарський), концертно-просвітницька діяльність (Т. Жигінас).

Значним внеском у теорію та практику підготовки майбутніх учителів до організації музично-просвітницької діяльності стали праці В. Андреева, Н. Афоніна, Б. Бадмаєва, Л. Жаркова, М. Зеленецького, О. Леонтьєва, В. Петрушина та ін., у яких розкривається специфіка усної пропаганди педагогічного процесу та її особливості й закономірності.

Проблемі підготовки кадрів до культурно-просвітницької роботи присвячені дослідження С. Громова, М. Сєрьогіна. Навчально-методичний аспект підготовки пропагандистських кадрів знайшов досить повне висвітлення в публікаціях Л. Введенської, С. Козлова та ін. Специфіка підготовки майбутніх учителів до музично-пропагандистської діяльності розглядається у дослідженнях І. Полякової, О. Халікової, Е. Скуратової.

Окремі аспекти феномена музично-просвітницької діяльності висвітлено в працях М. Кагана (вагомість музики як засобу художнього спілкування з аудиторією), Т. Жданова (формування музично-просвітницького інтересу), Є. Ножина, Н. Бабица (розвиток ораторської майстерності), О. Апраксіної, Л. Дмитрієвої, Н. Черноіваненко (особливості проведення позакласної музично-виховної роботи в школі) тощо.

На сучасному етапі проблема музичного просвітництва досліджується за такими напрямками: виявлення психологічних засад художніх переживань та музично-перцептивних здібностей школярів (О. Костюк, С. Науменко, В. Петрушин); визначення закономірних зв'язків між цілеспрямованим педагогічним впливом і результатами музичного сприймання школярів (Л. Коваль, О. Ростовський); з'ясування особливостей підготовки студентів до музично-просвітницької діяльності (Л. Безбородова, Л. Кожевнікова, Є. Куришев, І. Немикіна, І. Полякова); розробка системи професійної підготовки студентів до художньо-естетичної освіти школярів на культурологічних засадах (Л. Масол, С. Мельничук, О. Олексюк, Л. Рапацька, О. Шевнюк, О. Щолокова); висвітлення шляхів подолання академічної замкненості музично-виховної роботи серед учнівської та студентської молоді (А. Болгарський, Б. Брилін, В. Дряпіка, В. Яконюк).

Незважаючи на достатню теоретико-експериментальну розробленість різноманітних аспектів підготовки майбутніх учителів музики до професійної діяльності, не знайшла вичерпного дослідження проблема підготовки майбутніх учителів музики саме до позанавчальної просвітницької діяльності.

Мета статті – огляд форм позанавчальної діяльності майбутніх учителів музики та висвітлення різних аспектів їх підготовки до означеного виду діяльності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи структуру професійної діяльності вчителя музики та систему його фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, Л. Арчажнікова у 80-х рр. ХХ ст. розробила професіограму – узагальнену модель фахівця даного профілю, яка складається із системи вимог до його діяльності та переліку знань, умінь і особистісних якостей. Ця модель може слугувати показником успішності професійної підготовки майбутнього вчителя музики, яка визначається сформованістю знань, умінь і навичок з дев'яти компонентів [1, с. 5]:

1) конструктивного та організаційного (пов'язаного з плануванням і організацією навчально-виховного процесу, добором навчального матеріалу, організацією різних форм навчальної і виховної роботи, плануванням власних дій та дій учнів у ході уроку музики і в позакласній роботі);

2) орієнтаційного (пов'язаного з формуванням у школярів позитивного ставлення до життя та мистецтва, а також з діями вчителя, спрямованими на виховання музичної культури, високого художнього смаку, естетичних переконань школярів);

3) мобілізаційного (пов'язаного з діями вчителя, спрямованими на мобілізацію засвоєних знань і вмінь, розвиток музичних здібностей учнів шляхом активної практичної діяльності, залучення до самостійної творчої роботи як на уроках музики, так і в різноманітних позакласних заходах);

4) інформаційного (пов'язаного з діями вчителя, спрямованими на формування у школярів знання основ музичного мистецтва; включає знання вчителем основних принципів і методів викладання музики як шкільного предмета, володіння словом, виконавською культурою, методикою позакласної роботи);

5) комунікативного (встановлення правильних стосунків з шкільним колективом, з окремими учнями, їхніми батьками і колегами по роботі);

6) інтелектуального (пов'язаного з керуванням мисленнєвою діяльністю школярів, підвищенням власного інтелектуального рівня);

7) емоційного (пов'язаного зі ставленням учителя до музичного мистецтва і через нього – до явищ життя, з потребою у спілкуванні з прекрасним, з бажанням формувати такі почуття в інших; активна

музична діяльність і прагнення передати свої знання й уміння учням, виховання у них захоплення музичним мистецтвом);

8) дослідницького (підвищення рівня професійної майстерності вчителя; аналіз власної музично-педагогічної діяльності та узагальнення досвіду кращих учителів; застосування ефективних методичних прийомів; потреба у здійсненні на практиці педагогічного експерименту);

9) спеціального музичного компонента (характеризується цілісною системою суто професійних знань, умінь і навичок з дисциплін 3-х спеціальних циклів: історико-теоретичного, диригентсько-хорового, інструментального; пов'язаний з формуванням у школярів музичної культури, виробленням естетичної позиції щодо музичного мистецтва, правильною орієнтацією у сфері музичних явищ, розвитком музичного мислення і художнім світоглядом учнів) [6].

Складність професії вчителя музики зумовлюється тісним взаємозв'язком елементів, що входять до понять «вчитель» і «музикант-просвітник». Зауважимо, що вчитель-пропагандист музики не тільки організовує навчально-виховний процес, презентуючи й формуючи музичні смаки учнівської молоді, але він особисто, згідно з сучасними вимогами педагогічної освіти, має бути людиною високої культури. На думку І. Зязюна, «високе звання «вчитель» набуває свого справжнього змісту лише тоді, коли воно єдине з поняттям культури» [3].

Як відомо, специфіка професії вимагає від учителя музики певної універсальності, що диктується необхідністю одночасно бути і виконавцем, і ілюстратором, керівником ансамблю, хору, знати особливості розвитку дитячого голосу, бути ерудитом в області музикознавства, нарешті, мати достатню психолого-педагогічну підготовку і вміння організовувати виховання своїх учнів в єдності навчальної та позанавчальної діяльності.

На жаль, чинні навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл передбачають лише одну годину уроку музики на тиждень і лише до восьмого класу. Цього, безумовно, замало для формування в учнів справжньої музичної культури. У зв'язку з цим серед різноманітних видів діяльності, які є основою професії вчителя музики, особливу значущість набуває організація й проведення позанавчальних форм роботи музично-просвітницького характеру (музичні вечори, вікторини, конкурси, концерти, музично-театральні вистави та ін.), що, у свою чергу, вимагає від педагога чіткого уявлення про наявність необхідних знань і умінь для її успішного здійснення

на практиці, а також певних здібностей до означеного виду діяльності.

Узагальнюючи вивчений матеріал з цієї проблеми, нами було сформульовано робоче визначення: *позанавчальна просвітницька діяльність* — це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів дітей та розвиток художньо-мистецьких здібностей школярів, естетичного смаку, яка здійснюється учителем музики в позаурочний час.

Разом із цим, сутність цієї діяльності та структуру готовності до неї дослідники трактують по-різному. Так, наприклад, Г. Петрова та І. Полякова вважають, що вчитель музики — насамперед *музикант-пропагандист*, який повинен мати розвинений естетичний смак, високий рівень художньо-творчих здібностей, загальнокультурний рівень, обізнаність у галузі музичного мистецтва та широку ерудованість у суміжних сферах мистецтва, прагнення до самоосвіти, самовиховання, володіти навичками ораторського мистецтва, практичні вміння та навички музично-пропагандистської діяльності.

Л. Кожевнікова у своєму дисертаційному дослідженні вживає поняття *музично-просвітницька діяльність* та стверджує, що для ефективного проведення музично-просвітницької роботи вчителю потрібно бути високоосвіченою людиною, вміти відрізнити істинні цінності мистецтва від низькогатункових підробок. Широка духовна культура та технологічна озброєність — ось необхідний синтез украй важливий для вчителя — майбутнього музиканта-просвітника, оскільки саме він готує «музично-просвітницьке середовище», що визначає не тільки музичну, але й духовну культуру суспільства в цілому [5].

Т. Жигінас, досліджуючи проблему *концертно-просвітницької діяльності* майбутніх учителів музики, наголошує на тому, що найбільші похибки пов'язано зі сценічною підготовкою — студенти не вміють утримати творче самопочуття під час виступу перед школярами, подолати зайве хвилювання, страх в умовах прилюдної діяльності, у них відсутня здатність до невимушеного, вільного спілкування з учнями під час проведення словесної бесіди, уміння втримати увагу дітей, захопити їх матеріалом концертно-освітньої програми. Уміння об'єктивного самоаналізу і самооцінки надто обмежені, переважає узагальнено-критичне ставлення до аналізу власної діяльності; студенти орієнтуються здебільшого на виявлення недоліків як у себе, так і у виступах колег [2, с. 8].

На жаль, сьогодні ми спостерігаємо неготовність студентів до позанавчальної просвітницької діяльності. Майбутнім учителям бракує умінь правильно добирати музичний матеріал до концертних програм, молоді вчителі не беруть до уваги можливості музичного сприймання школярів різних вікових категорій, мають надто обмежений рівень творчої самостійності, неспроможні створити виразну музичну інтерпретацію репертуару концертної програми, не володіють ораторською майстерністю.

Грунтуючись на вищезазначеному, ми вважаємо, що позанавчальна діяльність майбутнього вчителя музики потребує теоретичної та практичної підготовки, яка б здійснювалася цілеспрямовано та систематично. Тому пропонуємо розглянути специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя музики до просвітницької діяльності у позанавчальній роботі.

Л. Кожевнікова у своєму дослідженні наголошує на тому, що просвітницька майстерність майбутнього фахівця виявляється насамперед в оволодінні музично-просвітницькими вміннями. До них, на її думку, належать:

- уміння самостійно підготувати змістовний виступ з урахуванням інтересів аудиторії;
- уміння підібрати й вільно оперувати необхідним художньо-ілюстративним матеріалом, використовуючи його факти й аргументи;
- уміння композиційно-логічно оформляти мовлення;
- уміння словесного виокремлення в музичних творах ключових моментів розвитку;
- уміння вести діалог, дискусію, полеміку, відповідати на запитання, виявляти особисте ставлення до проблем, що постають;
- уміння прогнозувати розвиток вихованців;
- уміння переконувати, емоційно впливати на аудиторію, викликати її інтерес та стійку увагу [4].

Позанавчальна просвітницька діяльність учителя доповнює і збагачує уроки музики. Різні форми такої діяльності поглиблюють знання й удосконалюють творчі навички школярів.

Існує величезна кількість форм позакласної роботи, що створює труднощі в їх класифікації, тому єдиної класифікації немає. У педагогічній літературі їх умовно поділяють: а) за об'єктом впливу – індивідуальні, масові, групові форми; б) за напрямками виховання – роботу з естетичного, морального, розумового розвитку тощо.

Ми пропонуємо розглядати основні форми просвітницької діяльності з урахуванням характеру позанавчальної роботи вчителя музики і відносимо до них такі:

– відвідування концертних залів, музеїв, перегляд відеозаписів опер і балетів, що сприяють формуванню музичного смаку дітей, культури поведінки в театрі і концертному залі та ін.;

– за характером взаємодії суб'єктів художньо-творчого процесу – концерти-лекції, бесіди про музику, концерти-дискусії, музичні вітальні;

– за кількістю учасників концертного дійства – моно-концерт, концерт-діалог, спільний концерт з учнями;

– за тематичною спрямованістю – концерт-казка, концерт-біографія, концерт-загадка тощо;

– за специфікою сценічного оформлення – концерт-вистава, концерт-експозиція, музично-поетична композиція.

Після шкільних занять у групах продовженого дня музичне виховання триває в хорових гуртках, вокально-інструментальних ансамблях, класах індивідуального навчання гри на різних музичних інструментах, на заняттях у музичному театрі, у фольклорному ансамблі тощо.

На жаль, сучасні реалії такі: на практиці ми спостерігаємо відсутність системності у проведенні виховних заходів, підготовка здійснюється від свята до свята, у таких заходах, як правило, бере участь невелика частина класу. Подолання подібних негативних моментів фахівці (Л. Школяр, Є. Критська) вбачають у широкому розгортанні програми позанавчальної діяльності, у створенні широкого музично-естетичного простору, що охоплює школу, сім'ю, мікрорайон. Позанавчальна просвітницька діяльність повинна розглядатися як можливість багаторівневого міжособистісного спілкування і її слід вважати пріоритетним напрямом музичного виховання школярів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало складність і багатоаспектність проблеми та дало змогу проаналізувати погляди науковців з цього питання. При всій багатогранності поглядів дослідники погоджуються з необхідністю здійснення мистецько-виховної роботи в загальноосвітній школі, але не можна не визнати, що позанавчальній просвітницькій діяльності вчителя музики не приділяється належна увага, яка відповідала б її значущості в системі музичного виховання.

До перспективних напрямів досліджень слід віднести з'ясування сутності й змісту позанавчальної діяльності, а також структури готовності до неї вчителя музики.

Література

1. *Арчажнікова Л.Г.* Структура професійної діяльності учителя музики / Л.Г. Арчажнікова // Підготовка учителя музики к професійної діяльності в школі: [межвуз. сб. науч. тр.]. — Ярославль : ЯГПИ, 1985. — 17 с.
2. *Жигінас Т.В.* Методичні засади підготовки майбутніх учителів музики до концертно-освітньої діяльності серед дітей та юнацтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання» / Т.В. Жигінас. — К., 2007. — 20 с.
3. *Зязюн І.А.* Основы педагогического мастерства: учеб. пособие / И.А. Зязюн. — М. : Просвещение, 1989. — 302 с.
4. *Кожевнікова Л.В.* Підготовка майбутніх учителів початкових класів і музики до музично-просвітницької діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання» / Л.В. Кожевнікова. — К., 2003. — 23 с.
5. *Кожевнікова Л.В.* Музично-просвітницька діяльність як складова формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики [Електронний ресурс] / Л.В. Кожевнікова. — Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_4_2005/17.
6. *Пляченко Т.М.* Науково-педагогічні засади формування професійних компетентностей майбутнього вчителя музики [Електронний ресурс] / Т.М. Пляченко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_cum/Vchu.